

Bernardyński pisarz z XVIII wieku Michał Paszkiewicz i jego kazania w zbiorach Narodowego Muzeum Historycznego Republiki Białoruś w Mińsku¹

W zbiorach Narodowego Muzeum Historycznego Republiki Białoruś w Mińsku przechowuje się klocek druków², który zawiera m.in. pięć wydawnictw z kazaniem o Michała Paszkiewicza – pisarza bernardyńskiego z XVIII w., później zaś ministra prowincjonalnego prowincji litewskiej tegoż zakonu. Opublikowane samodzielnie kazania zostały włączone do jednego tomu przez któregoś z pierwszych ich właścicieli. Do zbiorów muzealnych klocek trafił z pozostałości po bibliotece konwentu bernardyńskiego w Budślawiu, skasowanego po powstaniu styczniowym³. Biblioteka konwentualna została przeniesiona na poddasze kościoła, gdzie znajdowała się przez dłuższy czas (niestety nie bez szkody zarówno dla liczby książek, jak i dla ich stanu zachowania).

Na przełomie lat 50. i 60. XX w. informację o odnalezieniu biblioteki przekazano do Mińska, na skutek czego do Budślawia wyprawiono ekspedycję archeograficzną zorganizowaną wspólnie przez Białoruskie Państwowe Muzeum Historyczno-Krajoznawcze (Беларускі дзяржаўны гісторыка-краязнаўчы музей) – dziś Narodowe Muzeum Historyczne Republiki Białoruś (Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь) – oraz Bibliotekę Państwową BSSR im. Lenina (Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У.І. Леніна) – dziś Narodową Bibliotekę Białorusi (Нацыянальная бібліятэка Беларусі). Zgodnie z ówczesną praktyką nie przestrzegano zasady niepodzielności księgozbiorów historycznych, więc odnalezione książki zostały podzielono między obie instytucje, a część dubletów z Biblioteki Państwowej przekazano Bibliotece Akademii Nauk BSSR (Фундаментальная бібліятэка Акадэміі навук БССР).

W ciągu swego istnienia biblioteka konwentualna wchłaniała częściowo lub w całości inne księgozbiory klasztorne oraz prywatne, dlatego większość woluminów ma proveniencje nie tylko budślawskie, lecz także innych właścicieli. Zapisy i znaki własnościowe pozwalają na odtworzenie dziejów poszczególnych egzemplarzy, a ponadto umożliwiają badanie historii kształtowania się kolekcji i biografii osób, które znajdowały

¹ Artykuł stanowi zmienioną i poszerzoną wersję publikacji: Ю. Лаўрык, *Беларускі бернардзінскі пісьменнік XVIII ст. Міхал Пашкевіч і яго творы*, „Роднае Слова” 2010, 5 (269), s. 18-22. Zob. też tenże, *Бібліятэка беларускага бернардзінскага пісьменніка XVIII ст. Міхала Пашкевіча*, „Роднае Слова” 2011, 11 (287), s. 17-21.

² Narodowe Muzeum Historyczne Republiki Białoruś, sygn. НД 5582.

³ Zob. S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku = The atlas of the Latin Church in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 18th century*, red. kartogr. M. Juran; [tł. K. Janowski, O. Osadczy], Lublin 2006, s. 408.

się w posiadaniu poszczególnych ksiązek. Interesującym tego przykładem jest właśnie przechowywany w zbiorach Narodowego Muzeum Historycznego klocek starych druków zawierający osiem tekstów homiletycznych, przeważnie o charakterze funeralnym, które opublikowano w ostatniej ćwierci XVII i w pierwszej połowie XVIII w.

Druki współoprawne mają format *in folio*, lecz są przycięte w górnej części do oprawy, co doprowadziło do uszkodzenia pierwszych linijek tekstu na niektórych stronach. Ponadto w drukach najwcześniejszych – w pierwszych dwóch i w ostatnim – brakuje kart początkowych oraz końcowych, co wskazuje na długi okres samodzielnego obiegu tych kazań przed umieszczeniem w konwolucie bądź na niewłaściwe przechowywanie przed oprawieniem.

Druk, który otwiera klocek, to kazanie funeralne Andrzeja Gucewicza *Żalosa melodia...*, wygłoszone w 1696 r. na pogrzebie podsędka braclawskiego Jerzego Samsona Podbierskiego⁴; dalej następuje *Synopsis albo krótkie zebranie życia, y śmierci ... Jozefa Bogusława Słuszki*, wygłoszone przez jezuitę Baltazara Jaworskiego nad grobem kasztelana wileńskiego Józefa Bogusława Słuszki i opublikowane w 1702 r. w Braniewie⁵. Po tych dwóch wydawnictwach umieszczono w porządku mniej więcej chronologicznym pięć kazań autorstwa M. Paszkiewicza: *Xiężyc książe planet...* (Wilno 1736)⁶; *Kazanie o potopie świata małego...* (Wilno 1736)⁷; *Ślady bez zawady...* (Wilno 1739)⁸; *Dolina Jozafatowa niedoli...*

⁴ A. Gucewicz, *Żalosa melodia trenodynym koncertem ubolewaiącej Oyczyzny y całego Doma przy pogrzebowym Akcie W.J.P. Jerzego Samsona Podbierskiego Podsędka Braclawskiego smutny dźwięk wydawiaća a na folę w zalach zostaiący Malżonce W.J.P. Katarzynie Rorownie Podbierskiej przez Andrzeja Gucewicza prostym rytmem światu ogłoszona*, [B.m.], 1696, [12] k., [brak karty tytułowej, opis bibliograficzny wg Estreichera], E. XVII, s. 456.

⁵ B. Jaworski, *Synopsis albo krótkie zebranie życia, y śmierci świętej pamięci Jaśnie Wielmożnego Jegomości P. Jozefa Bogusława Słuszki Kasztelana Wileńskiego, Hetmana Polnego Woysk W.X. Lit., Lanskoronńskiego, Latowickiego, Poniskiego etc. Starosty Pana y Dobrodzieja mego w Roku MDCCII do Druku Podane Dnia 7 Miesiąca Novembra, Brunsbergiae, 1702, [12] k.*, [brak karty tytułowej, opis bibliograficzny wg Estreichera], E. XVIII, s. 514.

⁶ M. Paszkiewicz, [Xiężyc książe planet] w *Plánkie Zalobnym Ozdobnym Splendorem wypogodzony ná pogrzebie Jasnie Wielmożnego JMCi P. Antoniego Oskierki Kasztelana Nowogrodzkiego w Kościele Słuckim nowo od siebie fundowanym XX. Bernardynow dnia 1 Márcá, we Czwartek, w Oktawę S. Małgorzaty z Kortony przypadającego; Kaznodzijskim stylem mniej Lucidé adumbrowany; a Wielmożnemu JMCi Panu Ludwikowi Gerwazemu Oskierkce Staroście Mozyrskiemu, ná utulenie rozrzewnionego sercá ofiarowany od X. Michała Paszkiewicza, Bernardyna Świętej Theol. Lektorá, y Professorá, Prow. Litt. Definitorá Aktuálnego, Roku Páńskiego 1736*, W Wilnie: w Drukarni Akademickiej Societatis Jesu, 1736, [18] k., [karta tytułowa jest uszkodzona, uzupełnienia w nawiasach kwadratowych wg Estreichera], E. XXIV, s. 123.

⁷ M. Paszkiewicz, *Kazanie o potopie świata małego albo Microcosmi. Taką denominacją káżdego człowieka názwanego, miane na pogrzebie Wielmożnego Jegomosci Pana Michała Tyzenhauza Podkomorzego Woiewodztwa Wileńskiego W Kościele Xięży Bernardynow Wileńskich Dnia 7. Lutego, w dzień wtorkowy po Niedzieli przedmieszopustnej podczas Seymiku Gromnicznego, a [Wielmożnemu] Jegomości Panu Franciszkowi Tyzenhauzowi Staroście Inturskemu, Ná Seym Wárszáwski Posłowi z Woiewodztwa Wileńskiego ofiarowane. Od Xiędzá Michała Paszkiewicza, Bernardyná, Świętej Theol. Lektorá y Professorá, Prowincyi Litt. Definitorá Aktuálnego. Roku Páńskiego 1736*, W Wilnie: w Drukarni Akademickiej Soc: Jesu, 1736, [16] k., [karta tytułowa jest uszkodzona, uzupełnienia w nawiasach kwadratowych wg Estreichera], E. XXIV, s. 123.

⁸ M. Paszkiewicz, [Ślady bez zawady y bez żadney tamy] bo z tryumfalney bramy Jaśnie Wielmożnych Ogińskich wychodzące. á herbowną Podkową Świętej pamięci Jasnie Wielmożney JMŚci Pani Krystyny z Abramowiczow Ogińskiej, Woiewodziny Witebskiej, Borysowskiej &c. Starościny w Trákie pobożnego życia y nieśmiertelnych pochwał utorowane, Ná Pański záś rozkaz, Jasnie Wielmożnego JMŚci Pana Marciana Michała z Koziełska Ogińskiego Woiewody Witebskiego, Borysowskiej &c. Starosty, jej męża, Wpród pogrzebowym Kázaniem w Kościele JJ. XX. Jezuitów Witebskich, dnia 9 Márcá w Poniedziałek, po Niedzieli czwartey wielkiego postu názwaney Dominca Letare; Potym Drukárskiemu Umbráni światu, y światłu pokazane. Przez X. Michała Paszkiewicza Bernardyná, Świętej Theologij Lektorá Jubilata, Káznodzieję Jenerálnego, Diffinitorá Habitualnego Prowincyi Litewskiej Patrá. Roku Páńskiego 1739, W Wilnie: w Drukarni J.K.M. Akademickiej

(b.m. 1740)⁹; *Festum Ecce...* (Wilno 1742)¹⁰. Na końcu zbioru dołączono zaś nadzwyczaj popularny w owym czasie podręcznik dla mówców *Orator polityczny* Kazimierza Jana Wojsznarowicza (Kraków 1677), podający wzorce różnorakich przemówień¹¹.

O tym, że adligat powstał jeszcze przed włączeniem do księgozbioru bernardyńskiego, świadczy proweniencja, zamieszczona na pierwszym druku klocka: „Applicatur Conventui Budensi hic Liber post fata Perillustrimo R.[everendi] D[omi]ni Bonifacij Kleczkowski Decani, ac Parochi Wołkołatensis”. Imię ks. Bonifacego Kleczkowskiego wspomina się w materiałach synodu diecezji wileńskiej z 1744 r.¹² Według zamieszczonej tam listy kleru diecezjalnego B. Kleczkowski w 1744 r. pełnił w kościele w Wołkołacie funkcję altarzysty¹³. Jak wynika z cytowanej powyżej budslawskiej notatki bibliotecznej, kapłan z czasem zajął miejsce proboszcza wołkołackiego. Potwierdzają ten fakt dokumenty parafii pw. Świętego Jana Chrzciciela w Wołkołacie, w których B. Kleczkowski (pod nazwiskiem: Kluczkowski) występuje jako proboszcz ok. 1750 r.¹⁴

Dodatkowo pięć adligatów z kazaniem M. Paszkiewicza ma prawie identyczne dedykacje autorskie, adresowane do ks. Józefa Kleczkowskiego, który był poprzednikiem

Societatis Jesu, 1739, [17] ark., [karta tytułowa jest uszkodzona, uzupełnienia w nawiasach kwadratowych wg Estreichera]. E. XXIV, s. 123.

⁹ M. Paszkiewicz, *[Dolina] Jozafatowa (a) Niedoli, do lat dalszych kondolencyą wypelniona; W żalobnym Plankcie Planet Herbownych splendorem wypogodzona, Ná Pogrzebie Jasnie Wielmożnego w Bogu Nayprzewielebniejszego JMci Xdza Jozafata Michala Karpia, Biskupa Żmudzkiego, Kustosza Pralata Wilenskiego, Proboszcza Trockiego, á Herbownemu Ląbędziowi Wielmożnego w Bogu Przewielebnego JMci Xdza Tomasza Uwoynia, Plebana Jaswojnińskiego; Do ogłoszenia funebralnym rezonem remonstrowana; przez X. Michala Paszkiewicza, Bernardyna, S. Theol. Lektora Jubilata, Kaznodzieję Generalnego, Diffinitora Habitualnego, Prowincyi Litewskiej Patra, Protunc tegoż Jasnie Wielmożnego JMci, pronunc Jasnie Wielmożnego JMci Pana Marcyana Ogińskiego, Woiewody Witebskiego, Theologa, W Kościele Katedralnym Wornieńskim, dnia 8. Lutego w Poniedziałek Seymiku Gromnicznego Kaznodziejską lugubracją adumbrowana. Roku w Umbrze Naywyższego (c) na dolinie placzu (d) zstępującej Gwiazdy z Jakoba 1740, [B.m.], 1740, [19] k., [karta tytułowa jest uszkodzona, uzupełnienia w nawiasach kwadratowych wg Estreichera] E. XXIV, s. 122.*

¹⁰ M. Paszkiewicz, *[Festum Ecce,] Albo Ná Fest Benedykta Świętego Kazanie Miáne w Kościele Ichnościow XX. Benedyktynow Nieświskich, pod Tytułem S. Krzyża; z Wielkiego Tygodnia przeniesiony do dnia trzeciego Kwietnia ná Wtorek po Przewodney Niedzieli, ná zájutrz po Nayświetszey Pannie Zwiastowanej, także przeniesiony a Wielmożnemu w Bogu Nayprzewielebniejszemu Jegomości Xdzu Kazimierzowi Młodeckiemu Opatowi Nieswiskiemu, Wikáremu Generálnemu Kongregácii Polsko-Benedyktyńskiej, tudzież cálemu Prześwietnemu Zgromádeniu tegoż Klásztoru Nieświskiego, in vim Filádelficzney Obligácii Ofiarowane Przez X. Michala Paszkiewicza Bernardyna, Świętey Theologii Lektorá Jubilátá, Diffinitorá Habitualnego, Prowincyi Litewskiej Kustoszá Aktuálnego, Exkomisarzá Generálnego Prowincyi Ruskiej. Roku Páńskiego 1742, W Wilnie: w Drukárni J. K. M. Akadémickiej Societatis Jesu, 1742, [22] k., [karta tytułowa jest uszkodzona, uzupełnienia w nawiasach kwadratowych wg Estreichera]. E. XXIV, s. 122.*

¹¹ K.J. Wojsznarowicz, *Orator polityczny, materiam weselnym y pogzebowym służący. Przez W.X. Kazimirza Iana Wojsznarowicza Regenta Cancellaryey Wielkiej W.X. Lit. Sekretarzá I.K.M. wydany, A świežo przez Autorá tegoż w Porządek lepszy odnowiony. Iásnie Wielmożnemu Iego Mości Panu Adamowi z Granowa Sieniawskiemu, Hrábi na Szklowie y Myszy, Rohatyńskiemu Staroście &c.&c. na Polityczną Młodości Iego Zabawkę. Przez Woyciecha Goreckiego I.K.M. y Sławney Akademiei Krakowskiej Typográpha. Przedrukowany y przypisany Roku Páńskiego 1677, Kraków, 1677, [4], 208, 96, 105, [5] s., [brak karty tytułowej, opis bibliograficzny wg Estreichera]. E. XXXIII, s. 230.*

¹² [A.W. Hryniewicz], *Synodus Dioecisana Vilmensis Ab Illustrissimo Excellentissimo ac Reverendissimo Domino D. Michaelae Joanne Zienkowicz Dei & Aposolicae Sedis Gratia Episcopo Vilmensi, In Ecclesia Cathedrali Sua, Anno Dni MDCCXLIV. Diebus 10.11.12 M. Febr. Celebrata, Vilnae: Sacr. Reg. Majestatis Academ. Soc. Jesu, 1744, [14], 194 s. E. XXX, s. 158.*

¹³ Zob. tamże, s. 186.

¹⁴ Zob. J. Fibek, *Wskreszenia na pograniczu dwóch światów. Dzieje Kościoła rzymsko-katolickiego w dorzeczu Berezyny i Wilji w granicach Dekanatu Dokszyckiego w Diecezji Witebskiej na Białorusi 1395-2009 r., Nowe Miasto nad Pilicą 2011, s. 224.*

ks. Bonifacego na stanowisku proboszcza parafii w Wołkołacie: „Perillustri Reverendo D[omi]no Josepho Kleczkowski Canonico Smolescensi, Decano Polocensi, Parochi Wołkołatensi Mecaenati ac Benefactoro suo Colendissimo ofert Autor hujus operis indigni, suppedanes et servus”. Z tych dedykacji możemy uzyskać dodatkowe informacje dotyczące adresata, ks. J. Kleczkowskiego, a mianowicie, że piastował stanowiska kanonika smoleńskiego, dziekana połockiego i proboszcza wołkołackiego. Potwierdzają je również inne źródła; np. według wspomnianej listy kleru diecezji wileńskiej z 1744 r. J. Kleczkowski pełnił obowiązki dziekana połockiego i proboszcza wołkołackiego¹⁵, a badacz dziejów Kościoła katolickiego na tych terenach Jan Fibek notuje obecność kapłana jako proboszcza w Wołkołacie w dokumentach archiwalnych parafii w latach 1713-1744¹⁶. Kanonikiem smoleńskim J. Kleczkowski został prawdopodobnie dopiero w 1736 r., skoro po raz pierwszy to miano występuje w dedykacji na późniejszym z dwóch datowanych tym rokiem druków. Określenie J. Kleczkowskiego przez autora dedykacji jako „dobrodzieja i mecenasa” wskazuje prawdopodobnie na wsparcie udzielone przez plebana wołkołackiego młodemu M. Paszkiewiczowi na drodze powołania zakonnego i rozwoju jego działalności literackiej.

Można się domyślić, że B. Kleczkowski wraz z objęciem probostwa wołkołackiego odziedziczył i biblioteczkę ks. J. Kleczkowskiego. Z tej kolekcji zapewne pochodzi jeszcze jedna książka budslawskich bernardynów związana z osobą M. Paszkiewicza, czyli opublikowana w 1719 r. w Augsburgu i Dylindzie *Mystica Civitas Dei*...¹⁷, z zapisem „Ex Libris Fr[at]ris Michaelis Paszkiewicz Ord[ini]s: [Fratrum] Min[orum] Reg[ularis] Observantiae] cum licentia superiorum”.

W inwentarzu budslawskiego księgozbioru konwentualnego z 1796 r.¹⁸ ani tytuł pierwszego druku, ani imię jego autora – Andrzeja Gucewicza – nie zostały odnotowane, można więc wyciągnąć wniosek, że cały klocek został w kolekcji zamieszczony właśnie pod imieniem M. Paszkiewicza (jako autora bardziej aktualnego dla konwentu): „Paszkiewicza Michała Ord[inis]. [Fratrum] Minor[um]. Obser[vantium]. Ex=Prowin[cialis]”. Nietypowy brak tytułu w opisie bibliograficznym pozycji potwierdza, że chodzi o klocek, nie zaś – o poszczególne dzieła tego autora. Książkę zaliczono do działu „Panegyrici”, znalazła ona swoje miejsce pod numerem 20 na półce 2 w szafie 4¹⁹.

Niestety nie można powiedzieć, że osoba M. Paszkiewicza wywoływała duże zainteresowanie historyków (także książki) czy literaturoznawców, więc takie znaczące publikacje naukowe jak *Polski Słownik Biograficzny* czy *Nowy Korbut* tego autora nie notują. Co prawda imię bernardyna czasem spotyka się na stronach prac z historii homiletyki²⁰,

¹⁵ [A.W. Hryncewicz], *Synodus Dioecisana Vilmensis...*, s. 186.

¹⁶ J. Fibek, dz. cyt., s. 223.

¹⁷ Maria od Jezusa z Agredy, *Mystica Civitas Dei; Miraculum ejus Omnipotentiae & Abyssus gratiae, Historia Divina, & Vita Virginis Matris Dei Reginae & Dominae Nostrae SS. Mariae ... ab hac ipsa Domina manifestata ancillae suae Sorori Mariae de Jesu, abbatissae Conventus Immaculae Conceptionis in urbe Agredana ... Plurimum aucta, praemisso imprimis Prologo Galeato, & Vitae ejusdem Venerabilis Abbatissae ... Ex Hispanico & Italico idiomate recens in Latinum fideliter translata atque in tres Partes divisa. Pars Prima*, Augustae Vindel. & Dilingae: Apud Joannem Casparum Bencard, 1719 (Narodowe Muzeum Historyczne Republiki Białorusi, sygn. HJ 5377).

¹⁸ Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Mińsku (dalej NAHB), F 1781, op. 32, d. 186, Catalogus Librorum Bibliothecae Conventus Budslaviensis Ordinis [Fratrum] Minor[um] Observantium ad S[anctam]. Mariam Assumptam, k. 41 r-56 r.

¹⁹ Zob. tamże, k. 53r.

²⁰ Zob. np. F. Wolański, *Kaznodziejstwo bernardyńskie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII wieku (ze szczególnym uwzględnieniem epoki saskiej)*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana”, 2011, № 2 (10), s. 71-78.

a jego życie i działalność są przedstawione w biogramie przygotowanym przez franciszkańskiego historyka Wiesława Murawca dla *Słownika polskich pisarzy franciszkańskich*²¹.

Zakonnik urodził się w 1695 r. pod Oszmianą w miejscowości dziś nam nieznanej²². Tu warto zaznaczyć, że Wołkołata, gdzie proboszczem był „benefactor et maecenas” M. Paszkiewicza – J. Kleczkowski, należała właśnie do historycznej Oszmiańszczyzny. W połowie XVIII w. ta parafia obejmowała ponad 30 okolicznych wsi²³, więc wydaje się rzeczą całkiem prawdopodobną, że właśnie z tego terenu pochodził i przyszedł pisarz.

W 1715 r. M. Paszkiewicz wstąpił do konwentu oo. bernardynów w Wilnie, gdzie po roku nowicjatu złożył śluby zakonne. Kilka lat poświęcił na naukę filozofii oraz teologii na bernardyńskich studiach generalnych, po czym przyjął święcenia kapłańskie. Mniej więcej w połowie lat 20. XVIII w. zaczął wykładać teologię – świadczy o tym pojawiający się od 1739 r. na kartach tytułowych opublikowanych drukiem kazań podpis „Świętey Theologii Lektor Jubilat”, która to godność mówi o dwunastoletnim stażu²⁴.

Najwcześniejsza wzmianka w dokumentach o M. Paszkiewiczu jako o kaznodziei pojawia się w 1730 r., kiedy jako lektor teologii z wileńskiego konwentu obserwantów wygłosił kazanie podczas koronacji cudownego obrazu Najświętszej Maryi Panny w Żyrowicach i zdobył uznanie słuchaczy (zapewnie chodzi o tę samą osobę, mimo że w publikacji pojawia się imię Mikołaj)²⁵. W 1734 r. po zdanim egzaminie konkursowym M. Paszkiewicz zajął stanowisko lektora teologii oraz magistra nowicjatu w Nieświeżu, które to obowiązki pełnił do 1737 r. Na kartach tytułowych swoich książek używał miana „Świętey Theologii Lektora y Profesora”, a także „Prowincyi Littewskiej Definitora Aktualnego”, co wskazuje na włączenie zakonnika do grona członków definitorium prowincji.

Najwcześniejszym utworem bernardyna o niewątpliwym autorstwie jest *Kazanie o potopie świata malego...*, wygłoszone w lutym 1736 r. na pogrzebie podkomorzego wileńskiego Michała Tyzenhauza. W marcu tegoż roku M. Paszkiewicz przemawiał ponadto w Słucku nad grobem kasztelana nowogródzkiego Antoniego Oskierki, a kazanie zakonnika *Xiężyc księżę planet w plankcie żalobnym ozdobnym splendorem wypogodzony...* ukazało się drukiem w Wilnie u jezuitów.

Niedługo po tym o. Michał przeniósł się do Witebska, gdzie sprawował obowiązki spowiednika i kaznodziei („theologa”²⁶) na dworze wojewody witebskiego Marcjana Michała Ogińskiego. Tam w marcu 1739 r. wygłosił kazanie na śmierć wojewodziny Krystyny z Abramowiczów Ogińskiej *Ślady bez zawady...*, które niebawem ukazało się drukiem. Na karcie tytułowej tej książki imię autora jest otoczone całym wiankiem tytułów honorowych („przez Świętey Theologij Lektorá, Jubilata, Káznodzieję Jenerálnego, Diffinitorá Habitualnego Prowincyi Litewskiej Patrá”).

²¹ Zob. W. Murawiec, *Paszkiewicz Michał*, [w:] *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich (Bernardyni i franciszkanie śląscy, franciszkanie konwentualni, klaryski oraz zgromadzenia III reguły)*, pod red. H.E. Wyczawskiego, Warszawa 1981, s. 386.

²² Zob. jak wyżej.

²³ Zob. J. Fibek, dz. cyt., s. 224.

²⁴ Zob. M. Daniluk, K. Klauza, *Podręczna encyklopedia instytucji życia konsekrowanego: pojęcia, terminy, instytucje, dokumenty, czasopisma, sigła*, Lublin 1994, s. 184.

²⁵ Zob. L. Gričiūtė-Šverbiene, *XVII-XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius 2011, s. 251. Pragnę w tym miejscu wyrazić wdzięczność prof. Arvidasowi Pacevičiusowi za wskazanie mi tej publikacji oraz informację o drukowanych kazaniach M. Paszkiewicza wykazywanych w inwentarzach księgozbiorów klasztornych, przechowywanych w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego (Vilniaus Universiteto Biblioteka; dalej BUWil).

²⁶ Tak M. Paszkiewicz jest nazwany na karcie tytułowej swego kazania *Dolina Jozafatowa niedoli...*

W roku 1740 M. Paszkiewicz, wciąż tytułujący się teologiem wojewody, wygłosił i opublikował jeszcze jedno kazanie funeralne: *Dolina Jozafatowa niedoli...* – z okazji śmierci biskupa żmudzkiego, kustosza i prałata wileńskiego i proboszcza trockiego Józefa Michała Karpia. Zaś wkrótce potem wrócił do bezpośredniej pracy na rzecz zakonu i w 1741 r. wyprawił się z wizytacją konwentów bernardyńskich na Ukrainę (dlatego w kolejnym druku używał miana „Exkomisarza Generalnego Prowincji Ruskiej”), a nibawem zajął stanowisko kustosza prowincji litewskiej.

Od tego czasu bernardyn przemówień pogrzebowych już więcej nie wygłaszał, lecz nie zaprzestał pracy literackiej, ponieważ w latach następnych wydał w Drukarni Akademickiej w Wilnie jeszcze dwa kazania. Pierwsze, *Festum Ecce...*, zostało wygłoszone na wspomnienie św. Benedykta u nieświeskich benedyktynów i ujrzało światło dzienne w 1742 r.; drugie zaś, *Slawa bolesna albo bole sławne bo królewskie Naysławniejszego y Naybolesniejszego Króla Bolesława Chrystusa Pana...*, stanowiło zapis kazań z piątków pasyjnych również w Nieświeżu (u bernardynów) i ukazało się drukiem w 1744 r.²⁷ Dziś trudno ustalić, czy M. Paszkiewicz tylko dojeżdżał regularnie do Nieświeża czy nawet tam rezydował (mimo że był kustoszem prowincjalnym). W każdym razie na tym kończy się nieświeski okres działalności pisarza; w 1744 r. objął on stanowisko prowincjała litewskiego i prawdopodobnie więcej już nic nie publikował.

Fakt, że opisany klocek ze zbiorów Muzeum Historycznego w Mińsku obejmuje pięć z sześciu wydawnictw o stwierdzonym autorstwie o M. Paszkiewicza, świadczy o unikalności woluminu – zawiera on bowiem niemal wszystkie znane dziś badaczom utwory zakonnika. Jednak czy omówione pozycje naprawdę stanowią całość spuścizny literackiej bernardyńskiego kaznodziei? Problem polega na tym, że źródła archiwalne i bibliograficzne wzmiankują również inne tytuły książek napisanych przez niejakiego Michała Paszkiewicza bądź „przez X[iędza] Paszkiewicza” oraz wydane drukiem w okresie od 1717 do 1744 r.

Tak więc Karol Estreicher obok sześciu pozycji obejmujących wyliczone wyżej kazania polskojęzyczne pisarza²⁸ mówi w związku z jego imieniem również o książce teologicznej w języku łacińskim zatytułowanej *Via non in via Tarnoviam, viatorem theologum post bonum certemen certatum in viam pacis deducens*. Dzieło zostało opublikowane w 1731 r. w Tarnowie jako wspólna praca niejakiego Michała Paszkiewicza i Teodora Parafijanowicza, lecz bibliograf waha się, czy można pierwszego wymienionego autora utożsamiać z zakonnikiem²⁹. W. Murawiec tego dzieła w spisie publikacji bernardyna nie wspomina, stąd wnioskujemy, że nie uważa naszego kaznodziei za autora tego tekstu³⁰. Jednak skoro w Tarnowie znajdował się jeden z najstarszych konwentów bernardyńskich w Rzeczypospolitej³¹, aktywnie działający na rzecz zakonu M. Paszkiewicz mógł go odwiedzać w związku ze sprawami prowincji. Chociaż na razie nie dysponujemy żadnym-

²⁷ M. Paszkiewicz, *Slawa bolesna albo boleslawne bo królewskie Naysławniejszego y Naybolesniejszego Króla Bolesława Chrystusa Pana w pięciu Bolesławach Królach Polskich przez pięć piątków passyjnych z ambony nieświeskiej Xięży Bernardynów promulgowane do herbów Krzyża Wielmożnego J. M. P. Michała Reskiego Sekretarza J. K. M., Syndyka Apostolskiego Konwentu Grodzieńskiego Xięży Bernardynów przez laskawą akceptacyą referowane przez Bernardyna S. Th. L. Jubilata, Kaznodzieję generalnego Diffinitora Habit. prow. Litews. Kustosza aktualnego prowicyi Ruskiej Exkommissarza generalnego*, W Wilnie: w druk. Akad. Soc. Jesu., 1744. 4° (opis bibliograficzny wg E. XXIV, s. 124).

²⁸ Zob. E. XXIV, s. 122-124.

²⁹ Zob. tamże, s. 123.

³⁰ Zob. W. Murawiec, dz. cyt., s. 386.

³¹ Zob. K. Kantak, *Bernardyni polscy*. T. 1: 1453-1572, Lwów 1933, s. 15.

mi informacjami o przebywaniu tam naszego pisarza na początku lat 30. XVIII w., jego udział w napisaniu tej książki jest całkiem prawdopodobny. Niestety nie udało się jak dotąd również odszukać żadnego egzemplarza wzmiankowanej pracy w zbiorach współczesnych w celu zbadania *de visu* jej autorstwa, w związku z czym wkład bernardyna w powstanie tego dzieła wciąż nie jest pewny.

Wzmianki o różnorakich edycjach kazań „X[iędza] Paszkiewicza” znajdują się w inwentarzach bibliotek klasztornych pochodzących z okresu od XVIII do pierwszej połowy XIX w., szczególnie bernardyńskich. Niektóre z tych wzmianek są dość klarowne; np. pod tytułem „Kazań postnych” (Wilno 1744), które znajdowały się w 1820 r. w bibliotece janowieckiego konwentu bernardyńskiego na Kowelszczyźnie³², najpewniej kryje się *Slawa bolesna...* To samo dotyczy prawdopodobnie pozycji „Paszkiewicza Michała Z[akonu] S[więtego] Fran[ciszka] Exorty postne”, zamieszczonej na k. 108 verso w inwentarzu z 1796 r. księgozbioru bernardyńskiego w Hłusku³³.

Inne zaś pozycje znajdujące w inwentarzach bibliotecznych nie zawsze można odnieść do znanych publikacji M. Paszkiewicza – np. jakieś nieokreślone bliżej „Kazania” tego autora wydane w 1717 r. w Wilnie są wzmiankowane w inwentarzu mikulińskiego konwentu oo. bernardynów z r. 1821³⁴, zaś „Kazania święteczne przez x. Paszkiewicza, we Lwowie, 1726, in 4to” znajdowały się w konwentalnej bibliotece bernardynów witebskich w 1820 r.³⁵ Nie są to błędy spisującego inwentarz, skoro spotykamy podobne opisy również w późniejszych inwentarzach tych klasztorów – np. z 1823 r. „Kazan. X. Michała Paszkiewicza drukowane w Wilnie w Roku 1717” w Mikulinie³⁶ oraz „Kazanie święteczne P[rze]z X. Paszkiewicza 1726. in 4to w papier.” w Witebsku³⁷.

W obydwu przypadkach autorstwo przyszłego prowincjała jest możliwe. Jeśli chodzi o edycję z 1717 r., to w tym czasie M. Paszkiewicz był już po odbyciu nowicjatu i złożeniu ślubów zakonnych, a więc mógł wygłaszać kazania i wydawać je drukiem w Wilnie, skoro wstąpił do konwentu wileńskiego (większość swoich kazań drukował właśnie u wileńskich jezuitów).

Co do druku kazań świętecznych „x. Paszkiewicza, we Lwowie, 1726”, nic nie wiadomo o przebywaniu bernardyna na Ukrainie w tym czasie. Jednak obecność wydanej we Lwowie książki, której autorem mógł być nasz zakonnik, w bibliotece witebskich bernardynów (przy braku tej pozycji w innych klasztorach prowincji litewskiej) łatwo można tłumaczyć pełnieniem przez niego obowiązków teologa na dworze wojewody M.M. Ogiń-

³² BUWil, Dział Rękopisów, rps F4-A2110, Stan Kościoła i Klasztoru Janowieckiego OO. Bernardynów Reguły Obserwantów S o Franciszka Serafickiego, Prowincji Rusko Litewskiej, tak Duchowny iako i Ekonomiczny, w czasie Wizyty Generalnej z Rozporządzenia JWX a Gaspra Kazimierza Kolumna Cieciszowskiego Biskupa Łuckiego i Żytomirskiego, [...] przez J.W.X a Wincentego Pociak Dobrowskiego Prałata, Proboszcza Katedralnego Żytomirskiego, Kanonika Katedry Łuckiej, Kościołów w Dekanacie Kowelskim będących Delegowanego Wizytatora, w roku 1820 Expedyjonowanej od Mieyscowego Przełożonego Xiędza Hugona Junickiego spisany i podany, k. 191r.

³³ NAHB, F 1781, op. 32, d. 186, Registr Xiążek Znaydujących się w Bibliotece Konwentu Hłuskiego XX. Bernardynów, k. 107r-112r.

³⁴ BUWil, Dział Rękopisów, rps F4-A2115, Akt Wizyty Klasztoru Mikulinskiego Xięży Bernardynów przez Xiędza Prowincyała y Wizytatora tegoż zakonu Stefana Jałowickiego w Roku 1821 miesiąca oktobra 24 dnia, k. 64 v.

³⁵ BUWil, Dział Rękopisów, rps F4-A2110, Wizyta Klasztoru Witebskiego Xięży Bernardynów w Archidiecezyi Mohilewskiej, Gubernij Witebskiej, w Powiecie Witebskim, wskutek przedpisu Zwierzchności przez X. Stefana Jałowickiego Prowincyała w Roku 1820, k. 220 r.

³⁶ NAHB, F 1781, op. 26, d. 1411, Wizyta Klasztoru Mikulinskiego, k. 31 r.

³⁷ NAHB, F 1781, op. 26, d. 1411, Akt Wizyty Witebskiego Bernardyńskiego Klasztoru, k. 58 r.

skiego w Witebsku w końcu lat 30. XVIII w. Ponadto fakt, że M. Paszkiewicz orientował się w sytuacji na Ukrainie, mógł przyczynić się do wysłania go w 1741 r. na wizytację konwentów prowincji ruskiej.

Najpełniejsza jak dotąd bibliografia starodruków ukraińskich *Пам'ятки книжкового мистецтва* Jakyma Zapaski i Jarosława Isajewycza dzieła tego nie zna, lecz odnotowuje w tym samym roku druk innej książki bernardyńskiej proveniencji: *Corona beatae & immaculatae Virginis Mariae. Cum orationibus et meditationibus, secundum normam Fratrum Minorum S. Francisci de observantia*³⁸. Publikacja ta dowodzi pewnej aktywności na niwie wydawniczej obserwantów we Lwowie w tym czasie, choć jest to prawdopodobnie przedruk jednej z poprzednich edycji tego dzieła³⁹.

Poza zasobami Narodowego Muzeum Historycznego Republiki Białoruś dzieł bernardyna M. Paszkiewicza nie odnotowano w większych kolekcjach starodruków na Białorusi: brak ich w katalogach Narodowej Biblioteki Białorusi (Нацыянальная бібліятэка Беларусі), Centralnej Naukowej Biblioteki Akademii Nauk Białorusi (Цэнтральная навуковая бібліятэка Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі), Państwowego Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Grodnie (Гродзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей) oraz Państwowego Muzeum Historii Religii w Grodnie (Гродзенскі дзяржаўны музей гісторыі рэлігіі). Dlatego niniejsza publikacja stanowi dobrą okazję, by zwrócić uwagę na możliwość występowania tych starodruków w zbiorach bibliotek i muzeów Polski, Litwy, Ukrainy oraz innych krajów.

Streszczenie

W zbiorach starodruków Narodowego Muzeum Historycznego Republiki Białoruś znajduje się adligat, w skład którego wchodzi pięć z sześciu obecnie znanych utworów piszącego po polsku autora białoruskiego Michała Paszkiewicza – wszystkie te wydawnictwa opatrzone są własnoręcznymi dedykacjami twórcy. Zrobił on karierę w zakonie oo. Bernardynów – po przejściu kolejnych stopni hierarchii osiągnął godność kustosa i wreszcie – prowincjała litewskiego. Na polu literatury odznaczył się przede wszystkim jako pisarz kaznodziejski, publikując wygłaszane przez siebie kazania funeralne poświęcone osobom z najwyższych warstw społecznych. Niniejszy artykuł traktuje o drukowanej spuściźnie pisarza jako źródle do studiów nad jego działalnością zakonną i literacką.

Słowa kluczowe: XVIII w. – Michał Paszkiewicz – Józef Kleczkowski – Kościół katolicki w Wielkim Księstwie Litewskim – zakony – bernardyni – homiletyka – drukarstwo – stare druki.

³⁸ Tytuł cyt. za: Я.П. Запаско, Я.Д. Ісаєвич, *Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні*. Кн. 2: 1701-1800, Львів 1984, № 1060.

³⁹ Dwie edycje w krakowskiej oficynie Andrzeja Piotrkowczyka w 1604 i 1631 r. pt. *Corona Beatae Et Immaculate Virginis Mariae: Cum Orationibus & Meditationibus secundum normam Fr Minorum S. Francisci de Observantia; His nouissime accessere Officium de Immaculate Conceptione... Beatae Mariae Virginis & Litanie pro felici morte*. Zob. E. XIV, s. 411-412.

Summary

The 18th century writer Michał Paszkiewicz OFMObs and his literary works in the collection of the National Historical Museum of the Republic of Belarus

In the Collection of oldprinted books of National Historical Museum of the Republic of Belarus in Minsk there is preserved a pamphlet book which contains five from six know by bibliographs issues of works by Michał Paszkiewicz. All of these issues have on their title-pages autograph dedications addressed by author to Joseph Kleczkowski, who was a Canonic of Smaliensk (Smoleńsk), the Dean of Połack (Połock), and the Parson of Vaŭkałata (Wołkołata). M. Paszkiewicz made an eminent career in the so-called Order of Bernardians (Ordo Fratrum Minorum Regularis Observantiae) and reached positions of the custodian and then the provincial minister of Lithuania. Concerning his literary heritage he was famous generally as the author of funeral sermons of celebrities of that time. The article is an attempt to discuss published works by M. Paszkiewicz as sources for the research on his religious and literary activity.

Key words: 18th century – Michał Paszkiewicz – Józef Kleczkowski – Roman-Catholic Church in Great Duchy of Lithuania – Ordines – Bernardians – sermons – bookprinting – oldprinted books.